

31. The priests in the House of creativity, available at: <http://www.cerkva.dn.ua/newss/34-donnews/328-2013-12-22-18-22-08> (rus).
32. Taras Shevchenko would understand monks (1999), *Salon Dona i Basa*, № 37 (452), p. 1 (rus).
33. Festival «Spark of God» in Donetsk deaneries and dioceses Gorlovka, available at: <http://www.ortodox.donbass.com/news/200611/isk.htm> (rus).
34. «Flower Festival» in the City of roses, available at: <http://www.arraid.org/ru/node/3397> (rus).
35. Shvets I.M. (2012), *Modern problems of libraries in the information society*, "Lvivska politehnika Publishing", Lviv, p. 411-421 (ukr).
36. Shurlakov A. Festival «Pascha Krasnaya» in Donetsk, available at: http://www.ortodox.donbass.com/news/201204/pasha_krasnaya.htm (rus).
37. Yakovlev L. (2002), *Nasha zhizn*, № 31 (August), p. 16; № 1 (September), p. 4 (rus).
38. Yakovlev S. (2004), Your first steps with Jesus, "Donechchina", Donetsk, 130 p. (rus).
39. JW NEWS, available at: https://vk.com/public47474202?w=wall-47474202_8468.

© Петров Олексій

Надійшла до редакції 02.12.2014

УДК 94(477)/528.063

ПЕТРОВА ІННА,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та права
Донецького національного технічного університету*

ГЕНЕРАЛЬНЕ МЕЖУВАННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті автор пропонує своє бачення процесу становлення системи кадастрового обліку в національних районах Російської імперії (хронологічний період - кінець XVIII - перша половина XIX ст.). Аналізуються нормативно-правові документи, що слугували юридичною основою для проведення генерального межування та обліку земельних дач на південноукраїнських землях. Досліджуються технічні засади межування та основні проблеми, з якими стикалися співробітники межових контор під час вимірювальних робіт на Півдні України (панування традиційних форм землеволодіння та землекористування, неукомплектованість штатного розкладу місцевої межової служби та межових контор тощо).

Ключові слова: генеральне межування; Сімферопольська межова контора; Новоросійська (Катеринославська) межова контора; Бессарабська область; земельна дача; економічні примітки.

Постановка проблеми та стан її вивчення. У другій половині XVIII ст. перед урядом Катерини II постали питання розробки та запровадження в країні єдиної системи обліку земельних ресурсів; подальшого вдосконалення норм земельного права, спрямованих на усунення поземельних конфліктів шляхом звернення до спеціалізованих землепорядних та судових органів; встановлення та затвердження існуючих кордонів державних та поміщицьких землеволодінь (дач). Усе це потребувало негайного вирішення, оскільки судова система Російської імперії була обтяжена великою кількістю позовних заяв із земельних питань, а державний земельний фонд зазнав суттєвого скорочення. Саме тому було прийнято рішення провести в Російській імперії генеральне межування. Протягом 1765-1766 рр. були видані численні нормативні акти ("Манифест о Генеральном размежевании земель по всей империи" від 19 вересня 1765 р.; "Об учреждении Сенатской Межевой экспедиции и о прочих постановлениях для приведения к окончанию размежевания всех земель в государстве" від 8 жовтня 1765 р., "Инструкция землемерам, к генеральному всей империи размежеванию" від 13 лютого 1766 р.), які повідомили населення про початок межових робіт. Од-

нак із поширенням генерального межування на територію національних районів держави його темпи уповільнювались, оскільки прийняті нормативно-правові акти Російської імперії не враховували особливостей урядової та поміщицької колонізації, формування традицій та форм землекористування й землеволодіння в національних регіонах. Через це державні інститути були вимушені під час активної фази межування допрацювати законодавчі акти, приймати окремі положення для проведення межувальних робіт у національних районах Російської імперії, залучати значні фінансові та кадрові ресурси для завершення межування. Південь України належить до тієї категорії регіонів, у яких межування тривало понад сорок років і супроводжувалося численними конфліктами між владою та суспільними прошарками, великими фінансовими витратами, залученням значних людських ресурсів. Утім, попри недоліки проведення межувальних робіт у регіоні, було створено велику кількість документів, які відтворювали процес заселення та господарського освоєння Півдня України, формування селянського та поміщицького землеволодіння, інтеграцію місцевих інституцій до загальноімперських владних структур.

Проблема проведення землепорядних заходів у Російській імперії завжди привертала увагу дореволюційних та сучасних істориків. Основні методологічні й технічні засади запровадження системи обліку земельних ресурсів є предметом дослідження в працях І. Германа [2], П. Іванова [4], С. Кавеліна [5], С. Рудіна [37], О. Дутлової [3], Л. Милова [10], Ю. Коник [7, 8], Г. Смирнова [38], О. Постникова [32], Н. Суревої [39], М. Цветкова [44] та ін. Попри те, що зазначені вище студії започаткували наукову традицію дослідження історії генерального межування, зокрема на Півдні України (дослідження Н. Суревої та Ю. Коник), поза увагою істориків залишилося багато питань, пов'язаних із діяльністю межових установ цього регіону: урегулювання юридичного статусу вакуфних земель, додержання в процесі межування майнових прав на землю іноземних колоністів, вирішення кадрових питань діяльності межових контор. Саме тому **метою** цієї статті є вивчення регіональних особливостей проведення межувальних робіт на Півдні України, виявлення основних причин, що уповільнювали темпи проведення генерального межування в регіоні, аналіз російського межового законодавства, спрямованого на їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Уперше про поширення на Південь України генерального межування йдеться в указі Сенату від 1 квітня 1797 р. "О переводе Межевых контор и о межевании некоторых губерний" [20, с. 522]. У документі повідомляється про переїзд співробітників Тамбовської межової контори до нового району служби - Новоросійської губернії. Відповідно до сенатського указу "О начатии межевания в Саратовской, Оренбургской, Новороссийской и Симбирской губерниях" (25 червня 1797 р.), безпосередньо до межувальних робіт співробітники новоствореної установи повинні були долучитися в 1798 р. [18]. Спочатку повноваження Новоросійської (Катеринославської) межової контори було поширено на всю територію новоствореної адміністративно-територіальної одиниці. Однак згодом Межова експедиція приймає рішення відтермінувати генеральне межування Кримського півострова до 1829 р. і поширити межувальні роботи на території лише двох материкових повітів Таврійської губернії - Мелітопольського та Дніпровського (8 жовтня 1802 р. Новоросійська губернія була поділена на Таврійську, Катеринославську та Миколаївську (пізніше Херсонську)) [28, с. 272-292]. Такі заходи пояснювалися, перш за все, виробничою необхідністю: під час межування Кримського півострова співробітники Новоросійської (пізніше Катеринославської) межової контори зіткнулися з безліччю труднощів, пов'язаних із функціонуванням традиційних форм землеволодіння в регіоні (хаджалик, джемаат, вакуфні землі), необхідністю ведення документації двома мовами, відсутністю кваліфікованих перекладачів, функціонуванням численних колоній іноземних переселенців, де межування відбувалося за окремими нормативно-правовими актами.

Напередодні відкриття Новоросійської (Катеринославської) контори в регіоні її керівники М. Кусаков, Я. Зубов та Д. Ковальов повинні були завершити всі підготовчі роботи: прибути на нове місце служби, обрати приміщення під креслярню, житлові будинки для розміщення конторських службовців; сформувати особливий склад межових партій, визначити обсяг роботи; опрацювати картографічні матеріали місцевої межової служби. Однак до 19 січня 1798 р. співробітники межової контори не встигли виконати покладеного на них завдання, бо допрацьовували плани (дач) Тамбовської губернії. Через це Межовий департамент наказав їм до 1 лютого 1798 р. залишити Тамбов, переїхати

та Південь України й уже там протягом березня - травня 1798 р. завершити роботу над останніми зразками картографічної продукції Тамбовської губернії. Після переїзду контори до адміністративного центру Новоросійської губернії 5 травня 1798 р. М. Кусаков затвердив особливий склад землемірних партій Новоросійської (Катеринославської) межової контори. 12 травня 1798 р. Новоросійське губернське правління надало представникам межової контори всі необхідні для проведення генерального межування картографічні матеріали (спеціальні плани дач з економічними примітками; межові книги, не затвержені й не видані землевласникам; плани та карти Новомосковського, Павлоградського, Бахмутського, Новоросійського, Ольвіопольського, Тираспольського, Херсонського, Перекопського, Маріупольського, Єлисаветградського повітів; відомості про площу лісів та державних земель) [41, арк. 40-40 зв.]. Після ознайомлення з картографічними матеріалами 25 травня 1798 р. контора відправила перші землемірні партії в регіон. Наприклад, до Єлисаветградського повіту були спрямовані титулярний радник М. Нілов, помічник землеміра А. Чистяков, землеміри А. Степанов, А. Веретенников, І. Корольов, учні В. Бубнов, Я. Сілов, С. Меленцев, колезькі реєстратори С. Тешевський, А. Паршин, реєстратор О. Татаринів, канцелярист А. Іванов. До Новомосковського повіту - титулярний радник, землемір П. Тархов, помічник землеміра В. Соловійов, помічник Є. Шеварін, учень М. Соколов, секретар А. Ленов, реєстратор В. Ленов.

Як засвідчують архівні документи, межування Новоросійської (пізніше Катеринославської, Херсонської та материкової частини Таврійської) губернії відбувалося надзвичайно повільно. Причинами, що гальмували хід межування в регіоні, є особливості урядової та поміщицької колонізації Півдня України, різноманітність традицій і форм землекористування; велика кількість земельних конфліктів; неуконфліктваність штатного розкладу місцевої межової служби та межових контор, постійні кадрові ротації в складі Новоросійської (Катеринославської) межової контори; зловживання чиновниками межової контори службовим становищем; постійні конфлікти між представниками Новоросійської (Катеринославської) контори та землемірами місцевої межової установи; відсутність на початковому етапі генерального межування сталої системи підготовки спеціалістів у галузі кадастрового обліку та межування; саботування місцевим населенням основних заходів генерального межування; етнічна строкатість населення досліджуваного регіону (функціонування значної кількості колоній іноземних поселенців); недбале ставлення до зберігання картографічної продукції (пожежа в будинку Катеринославської межової контори) тощо.

Як бачимо, основною причиною, що уповільнювала темпи межувальних робіт на Півдні України, було функціонування різних форм землекористування та землеволодіння. Відомо, що процес формування дворянського землеволодіння на Півдні України відбувався одночасно із заселенням та господарським освоєнням регіону. Тривалий час механізм наділення землею приватних власників не був визначений російським законодавством (наприклад, як зауважує Н. Сурева, "План про роздачу казенних земель у Новоросійській губернії для їх заселення" 1764 р., який уперше регламентує права й умови приватного володіння землею, не приділяє цьому питанню жодного пункту) [40, с. 83]. Пізніше, наприкінці 60-х - на початку 70-х рр. XVIII ст., була сформована певна юридична процедура надання землі в приватну власність: спочатку пошукач звертався до но-

воросійського чи азовського губернатора із заявою про намір заселити землю певною кількістю дворів (указувалися, як правило, місцезнаходження і розмір ділянки, яку бажав собі мати автор заяви), далі губернська канцелярія направляла до місцевої межевої експедиції указ про відведення землі й видачу білета на її володіння (у білеті зазначалися посада та прізвище власника, місце і розмір відведеної ділянки та приблизний опис її кордонів). Ділянку, яку відводили, землеміри відмічали на проекті генерального плану з умовною сіткою земельних дач (тобто межування відведених ділянок із чітким зазначенням кордонів, виставленням межових знаків на той час не було). Пізніше процедура надання у власність земель сільськогосподарського призначення дещо змінилася. У 1792-1793 рр. за масового розподілу земель між Південним Бугом та Дністром нові власники земельних ділянок почали отримувати відкриті листи за підписом правителя Катеринославського намісництва В. Каховського (у листі називалися чин, ім'я та прізвище власника, місце та розмір земельної ділянки) та копії з генерального плану із зазначенням меж ділянки.

Від початку формування поміщицького землеволодіння на Півдні України також постало питання обліку земельних ресурсів. Керівництво регіону неодноразово намагалося запровадити централізовану систему обліку, проте безуспішно, бо відведення земельних ділянок відбувалося без формального межування. Тільки в 1784 р., завдяки старанням правителя Катеринославського намісництва Т. Тутолміна, були створені реєстри поміщицьких ділянок (із зазначенням кількості населення дачі, терміну дії пільгових років, розмежовані ділянки чи ні, видані плани та межові книги чи ні; на сьогодні збереглися реєстри за чотирма повітами Катеринославського намісництва - Єлисаветградським, Маріупольським, Павлоградським та Новомосковським) [40, с. 83-84]. Однак реєстр не вирішив усіх питань, пов'язаних з обліком земельних ресурсів регіону, оскільки після чергової територіально-адміністративної реформи та ліквідації Катеринославського намісництва потрібно було знову проводити облік дворянського землеволодіння в регіоні.

Водночас наприкінці XVIII ст. на Півдні України постала проблема врегулювання статусу самовільно зайнятих земель, які активно використовувалися місцевим дворянством без правостановлюючих документів. Про велику кількість захоплених земель у регіоні свідчать урядове листування: 3 червня 1799 р. цивільний губернатор Новоросійської губернії І. Селецький у листі до Ольвіопольського повітового землеміра П. Анадоляського повідомляв, що під час огляду Новоросійської губернії мешканці державних поселень приносили йому численні скарги на місцевих землевласників, які систематично порушували кордони державних земель, захоплювали тамтешні пасовища, млини, господарські будівлі селян. Тому уряд під час генерального межування губернії визначав, що робити з таким нерухомим майном: повернути самовільно зайняту земельну ділянку державі чи приватному власнику з відшкодуванням збитків; надати можливість викупити земельну ділянку (якщо земля належала державі) за ринковими цінами.

Іншою причиною, що призвела до уповільнення темпів межування, було недбале ставлення чиновників Новоросійської (Катеринославської) межевої контори та місцевих землемірів до виконання службових обов'язків. Так, під час межування земель села Криве Озеро Херсонської губернії конторський землемір М. Ликов відмежував на користь Ч. Любинського понад 3 тис.

десятин. Скориставшись недбалістю конторського землеміра, Ч. Любинський відразу перепродав частину цієї ділянки (площа становила 1 тис. десятин) землевласнику Х. Асєєву. Державні селяни зробили спробу оскаржити дії М. Ликова (через кілька років справа дійшла до міністра юстиції Д. Троцинського). На вимогу В. Ярославського, херсонського губернського землеміра, для вирішення цього конфлікту було відправлено ольвіопольського повітового землеміра К. Лукіна. Той з'явився на перевірку цієї справи лише за півроку (27 жовтня 1816 р.), хоча наказ про перевірку надійшов ще 10 лютого 1816 р. Спочатку К. Лукін погостював у Х. Асєєва та Ч. Любинського й уже потім поїхав до Ольвіополя. Попри штрафні санкції (за безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків К. Лукіна оштрафували на 25 руб.), чиновник виконав це доручення лише 10 червня 1817 р. За цей час селяни повинні були сплачувати Х. Асєєву за користування млином, що раніше належав їм, а також за випас скота, вирубку лісу понад 200 руб. [35, арк. 1-23 зв.].

Уповільненню темпів проведення межувальних робіт на Півдні України також сприяв недоукомплектований штатний розклад Новоросійської (Катеринославської) межевої контори та постійні зміни в її особовому складі. Межувальні роботи від початку передбачали використання експедиційного методу, тривалі відрядження, напружений графік роботи, обмеження в спілкуванні з родиною, побутові труднощі. Деякі межувальники іноді свідомо порушували закон й у відрядження на весь час роботи експедиції (квітень-жовтень) брали своїх родичів, велику кількість прислуги й господарського реманенту. Зі свого боку контролюючі органи відразу ж кляли цьому край. Так, прокурор Новоросійської (Катеринославської) межевої контори М. Доброгорський 13 липня 1800 р. повідомляв генерал-прокурору П. Обольянінову, що під час перевірки діяльності межових партій було виявлено дев'ять таких порушників, і рекомендував покарати винних, зокрема шляхом відшкодування збитків державі (оскільки більшість із них транспортували свої родини та скарб, залучали додатковий обслуговуючий персонал за рахунок держави) [36, арк. 1-6]. М. Доброгорський надіслав рекомендацію конторським землемірам в експедицію "зайвих із своїх сімейств не брати, додаткові квартири, засоби транспортування не вимагати" [36, арк. 4]. Перебуваючи під таким тиском, деякі конторські службовці не витримували тяжких умов праці й після декількох років постійних переїздів поступово починали підшукувати собі посади в місцевих межевих службах відповідно до своєї кваліфікації. Наприклад, 14 березня 1825 р. старший учень Катеринославської межевої контори Я. Трубников надав прохання призначити його повітовим землеміром Херсонської губернії, аналогічне прохання 30 червня 1825 р. надіслав молодший землемір контори Нестеров (претендував на посаду Ольвіопольського повітового землеміра) [42, арк. 7-9].

Як бачимо, численні правопорушення з боку повітових та конторських землемірів, велика кількість земельних конфліктів, розмаїття традицій і форм землекористування в регіоні гальмували процес межування південноукраїнських земель та вимагали від російського уряду вдосконалення межевого законодавства. Ще 7 квітня 1802 р. Сенат затвердив указ "О правилах генерального размежевания земель в Новороссийской, что ныне Екатеринославская, Херсонской и Таврической губернии, о разрешении споров и выдаче планов" [25, с. 91-94]. Приводом для появи цього указу стала суперечка між конторським землеміром П. Вагановим, місцевим поміщиком Курляндським та прапорщиком Ноздрачо-

вим - повіреним землевласників Загряжських (П. Ваганов замежував частину земель, якими володіла родина Загряжських, до ділянки поміщика Курляндського) [25, с. 91]. Реакцією на це правопорушення стала ухвала Сенату, яка вимагала перевірити діяльність землеміра П. Ваганова, повторно обмежувати спірні ділянки, скласти їхні плани та надіслати до Новоросійської (Катеринославської) межевої контори для перевірки та прийняття рішення. З метою запобігання майбутнім конфліктам Сенат та Межева експедиція вирішили дещо змінити правила проведення генерального межування Півдня України. Зрозуміло, що випадок із П. Вагановим був лише приводом для перебудови поземельних відносин у регіоні, а причини запровадження цього наказу були набагато глибшими. Як було зазначено вище, більшість поміщиків отримали право власності на землю лише з 1792 р. (на ці земельні ділянки почали видавати грамоти та плани, які підтверджували право власності на землю та засвідчували площу ділянки). Пізніше, з 1800 р., на Південь України було поширено правило, що земельна ділянка може залишитися у власності феодала, якщо після закінчення пільгових 10 років він продовжував сплачувати поземельний податок (хоча й не заселив цю територію та не зробив її придатною для господарської діяльності) [25, с. 92]. Інакше ця земельна ділянка конфіскувалася та передавалася у власність держави. Ураховавши це, Сенат ухвалив рішення поширити полюбовне розмежування лише на казенні селища й дачі поміщиків, які мають документи на довічне володіння землею (і лише в тому разі, якщо вона не межує з казенними пустопорожніми землями). Якщо землі належали до фонду приватновласницьких (а отже, могли бути відсуджені державою через незаселення), якщо в юридичних документах на право власності не було встановлено площі земельної ділянки, а її кордони не позначені на губернських та повітових планах (останнє положення поширювалося на землі, передані у власність після 1764 р.), якщо приватновласницькі землі межували з пустопорожніми державними, полюбовне розмежування заборонялося [25, с. 93]. У цих випадках розмежування відбувалося лише шляхом проведення вимірвальних робіт та порівняння їх із документами на землю (особливо якщо були суперечки щодо встановлення кордонів сусідських дач) та з урахуванням діяльності місцевої межевої служби (експедиції) та повітових землемірів. Для вирішення всіх спірних питань та припинення процесу розкрадання казенних земель на вимогу Новоросійської (Катеринославської) межевої контори повітові землеміри повинні були надати на початку межування кожного повіту такі необхідні документи: 1) копії з генерального та повітових планів, на яких було зазначено кордони та кількість земельних ділянок, переданих у власність місцевому населенню; 2) копії приватних планів, що були надані власникам під час виділення земель; 3) відомості (виписки) про кількість поміщиків та площу наданої їм землі; 4) опис кордонів кожної дачі; 5) інші відомості, необхідні конторським землемірам.

Однак указ не розв'язав усіх питань і суперечок між місцевими землевласниками з одного боку, та землемірами Новоросійської (Катеринославської) контори та повітовими землемірами з іншого. Тому з урахуванням практики формування місцевих поземельних відносин було ухвалено рішення видати спеціальний наказ, за допомогою якого можна було вирішити всі юридичні казуси під час межувальних робіт у регіоні ("О правилах в разрешение казусов, встретившихся при производимом в Екатеринославской и Херсонской губерниях генеральном размежевании" (28 лютого 1820 р.)

[24, с. 75-84]. Під час розробки цього документа були враховані інші нормативно-правові акти з питань землеволодіння на Півдні України: 1) доповідь міністра фінансів Ф. Голубцова та міністра внутрішніх справ О. Куракіна від 11 квітня 1804 р. (про підтвердження земельної власності для державних селян та іноземних колоній); 2) імператорський маніфест 2 вересня 1793 р. та затверджена царем сенатська доповідь від 13 липня 1800 р. (про підтвердження права власності на землі, які надавалися для заселення Новоросійської губернії у 10-річний термін); 3) урядові накази від 31 грудня 1804 р. та 20 лютого 1808 р. (про права власності на землі, які були роздані поміщикам між Бугом та Дністром); 4) указ царя Олександра I від 29 лютого 1808 р. (про затвердження землеволодіння на ділянках, виданих під заселення в Херсонській губернії). Порівняно з попереднім документом ("О правилах генерального размежевания земель в Новоросийской, что ныне Екатеринославская, Херсонская и Таврическая губернии, о разрешении споров и выдачи планов" від 7 квітня 1802 р.) знову змінювались основні вимоги до проведення межувальних робіт на Півдні України. Нові положення перш за все стосувались земельних ділянок, що знаходилися у володінні іноземних колоністів та державних селян. Чиновники пропонували межувати ці землі з урахуванням існуючого земельного фонду, тобто за цими поселеннями залишалися всі землі, які оброблялися місцевими колоністами й були надані царським урядом для поселення та господарського освоєння іноземцями. Якщо було виявлено певну кількість надлишкових земель або нестачу земельного фонду (на кожну особу чоловічої статі припадало 15 десятин), то вирішення цього питання (останнє положення стосувалося лише державних селян) відкладалося до засідання Комітету. Уряд також був поблажливий до приватновласницьких захоплень. Якщо землевласник, який володів територією, що межувала з державними ділянками, захопив частину державного земельного фонду та своєчасно її заселив, він мав можливість захоплени землі залишати у своїй власності. За використання цієї землі та передачу йому права власності на неї він мав до державної казни сплатити 0,5 руб. за кожну десятину землі, призначеної для сільськогосподарської діяльності, та 2 руб. за десятину землі з лісонасадженнями. Однак це правило не поширювалося на такі випадки: 1) якщо земля була захоплена в державних селян і вони мали майнові претензії до порушника; 2) якщо захоплена земля належала військовому поселенню (у цьому разі правопорушник повинен був переселити селян, у той же час йому дозволялося звернутися по матеріальну допомогу до держави); 3) якщо захоплення землі відбулося вже після проведення генерального межування (у такому разі порушник повинен був повернути землі та сплатити штраф за кожний рік користування цією землею у розмірі 1 руб. 50 коп. за кожну десятину орної землі та 6 руб. за десятину ділянки з лісонасадженнями). Полюбовне розмежування допускалося тільки в двох випадках: якщо приватновласницькі ділянки не суміжні з казенними пустопорожніми землями або якщо обмежувалися сусідські казенні землі. Далі, якщо під час проведення генерального межування місцеві землевпорядні установи не надали плани на ту чи іншу приватновласницьку ділянку, контора мала право вимагати цей план від їхніх землевласників [24, с. 75].

Окремі розділи інструкції 1820 р. стосувалися земельних ділянок, що перейшли у власність за рішенням Азовської канцелярії, та ділянок, що перебували у власності церковних та монастирських установ тощо.

Наприклад, церковним та монастирським комплексам передавались у власність тільки 120 десятин землі. Землі в Катеринославській губернії, які були відведені тимчасово для скотарства та які на час затвердження наказу були заселені чи заселялися згідно з Правилами для вирішення казусів, залишалися за власниками [24, с. 83]. Однак це було можливо лише за умови, якщо сусідні казенні селища мали потрібну норму в 15 десятин землі на кожну особу чоловічої статі. Якщо ж у сусідів-державних селян не було належної квоти, власник втрачав певну кількість тимчасово наданої у володіння землі, але за умови, що в поміщиків повинно залишитися не менше 8 десятин землі на кожну ревізку душу (§ 35 правил). У § 37 правил "для вирішення казусів" ішлося про врегулювання юридичного статусу хуторських земель. Про непридатні землі (водні артерії, піщаники, кам'яні площі, яри, болота, солончаки) окремо зазначалося, що три десятини солончаків порівнюються до однієї десятини придатної землі, оскільки можуть використовуватися для випасу худоби (§ 38 правил). Землі біля казенного селища Станіслава Херсонського повіту, де була споруджена Глибока гавань, передавались у розпорядження Адміралтейства (§ 39 правил). Приналежність землі колишніх кочових калмиків біля річки Берди Маріупольського повіту визначав § 43, обмежування доріг - §§ 47, 48, приналежність особливих земель-плавнів вирішувалася в §§ 49-50. Як бачимо, цей документ частково зняв конфліктні питання, пов'язані з межуванням Півдня України, визначив юридичний статус церковних та монастирських земель [24, с. 83].

Із часом межування Катеринославської, Херсонської та двох материкових повітів Таврійської губернії (Мелітопольського та Дніпровського) добігало кінця. Як зазначає українська дослідниця Ю. Коник, місцеві посадовці неодноразово намагалися прибрати з Катеринослава межову контору. Із цією метою вони постійно порушували питання про її ліквідацію або переведення до Сімферополя [7, с. 111]. Перебування межової контори в губернському місті потребувало значних витрат із місцевого бюджету, вирішення організаційних питань, пов'язаних із розселенням конторських землемірів та обслуговуючого персоналу, надання приміщень під конторську креслярню та інші служби, забезпечення транспортом, додатковими трудовими ресурсами. Уперше питання про ліквідацію установи місцеві чиновники порушили ще в 1824 р., однак тоді Міністерство юстиції та Межовий департамент уважали цю ідею передчасною. Кількома роками пізніше до питання про перенесення Новоросійської (Катеринославської) контори вирішили повернутися. На початку 1828 р. російський імператор Микола I вислухав звіт Комітету Міністрів про стан генерального межування на Півдні України й визнав діяльність Новоросійської (Катеринославської) межової контори незадовільною [33, арк. 2]. Для прискорення межувальних робіт Микола I вирішив підпорядкувати контору новопризначеному новоросійському і бессарабському генерал-губернатору М. Воронцову. Під впливом цього рішення 29 березня 1828 р. цивільний губернатор Л. Могилевський доручив своїм підлеглим негайно підготувати інформацію про необмежані землі Херсонської губернії та надати всі необхідні ресурси для завершення межувальних робіт [33, арк. 2-2 зв., 5; 7, с. 111]. У відповідь П. Гречина (на той період - губернський землемір) пояснив, що він не володіє детальною інформацією про площу обмежованих ділянок, хоча неодноразово звертався по неї до контори. Наприклад, задля виконання наказу Сенату від 20 жовтня 1827 р. він намагався отримати детальні

відомості про кількість обмежованих дач та пропонував конторі надати йому таку інформацію: 1) під яким номером у повітовому плані дача знаходиться; 2) якого року було обмежено дачі; 3) загальна площа дачі, площа придатної та непридатної землі; 4) кількість дач, які були обмежені та власникам яких були видані плани. Відповідей на ці питання П. Гречина так і не отримав (йому повідомили, що в 1818 р. контора надіслала до місцевої казенної палати перелік обмежованих на той період земельних дач, і порекомендували звернутися до казенної палати) [33, арк. 3-4зв.]. У той же час П. Гречина зауважив, що, за його спостереженням, на той період більшість державних земельних ділянок була обмежена (на дистанції працювали лише 4 землеміри, наприклад, обмежували "вигонні" землі біля Григоріополя). Співробітникам Новоросійської (Катеринославської) контори залишалось лише виконати картографічні роботи (укласти генеральні повітові плани та забезпечити всіх власників межовими книгами та планами обмежованих земельних дач). Таке неоднозначне ставлення П. Гречина до результатів діяльності межової установи, відсутність надійної та правдивої інформації про результати її діяльності зміцнили наміри центрального уряду ліквідувати контору [7, с. 112]. 18 грудня 1828 р. Сенат видав затверджений Миколою I указ про ліквідацію Катеринославської межової контори, який набув чинності з 1 січня 1829 р.

На початку XIX ст. до локальної зони процесів генерального межування потрапляє також інший південно-західний регіон Російської імперії - Бессарабська область, яка була інкорпорована до складу Російської імперії за результатами російсько-турецької війни 1806-1812 рр. На початку воєнних дій російські війська під керівництвом генералів І. Міхельсона та К. фон Мейєндорфа за невеликий проміжок часу окупували майже всю територію Бессарабії. Місцева населення спочатку лояльно зустріло російську армію, однак через помилки російського командування (невдалі воєнні дії російської армії під Ізмаїлом, знущання з місцевого населення з боку іррегулярних російських військ) ситуація загострилась [6]. Поступово конфлікт між місцевим населенням та російськими військами набрав обертів. Його логічним завершенням стало переселення буджацьких татар на територію, підконтрольну Османській імперії. До 1812 р. південь Бессарабії залишили 40 тис. татар, що призвело до знелюднення Буджака. Тому після підписання Бухарестського мирного договору 1812 р. перед російською владою постала проблема заселення цієї території, формування нової системи владних інституцій, упорядкування поземельних відносин у Бессарабії відповідно до російського законодавства.

Згодом, після приєднання Бессарабії до Російської імперії, було прийнято рішення провести межувальні роботи в регіоні (указ Олександра I від 7 березня 1817 р. "О обмежовании казенных земель Бессарабской области и разделении оных на участки" [19]). Відповідно до цього нормативно-правового акта було запропоновано два підходи до проведення межувальних робіт: (один - для казенних земель, інший - для приватновласницьких). Так, для межування казенних земель до Бессарабії були відправлені вісім землемірів із прилеглих губерній. Працівники підпорядковувалися полковнику С. Корниловичу, який із 1817 до 1819 рр. очолював топографічну зйомку Бессарабської області (з 1822 до 1827 рр. зйомкою в Бессарабії керували Гедихін та К. фон Руге). Контролювали виконання означених робіт керівник Головного штабу й. і. в., генерал-ад'ютант П. Волконський та повноважний намісник Бес-

сарабської області, генерал-лейтенант О. Бахметєв. У результаті діяльності експедиції протягом 1812-1827 рр. були розмежовані землі під містами Аккерман, Бендери, Ізмаїл та Рені, під містечком Каушани, землі 75 казенних сільських поселень та 38 приватновласницьких ділянок, що призначалися для розселення іноземних колоністів, землі 62 незаселених державних ділянок [37, с. 236]. Після обмежування Буджака, згідно з рішенням російського імператора від 4 січня 1822 р., кордони цих ділянок затверджувались і позначалися на топографічних картах.

Відповідно до інших умов межувалися приватновласницькі, церковні, монастирські та міські землі. Так, для їх межування в Оргіївському, Хотинському та Ясському повітах та розгляду поземельних конфліктів в Аккерманському, Ізмаїльському та Бендерському повітах Бессарабської області 29 квітня 1818 р. було створено Бессарабську обласну межову контору. Її складали голова контори, який призначався дворянством, чотири представники від місцевого дворянства, губернський (обласний) землемір. Для проведення усіх кадастрових робіт межова контора створювала три межові комісії: Оргіївську, Ясську та Хотинську. До складу повітової межової комісії входили конторський службовець (здебільшого це був представник місцевого дворянства, член межової контори), два повітових землеміри й один арбітр від кожного власника земельної ділянки. Роботу межова комісія розпочинала після відкриття межової справи, а та, у свою чергу, після надходження від власника земельної ділянки заяви про проведення межувальних робіт. У 30-денний термін усі власники земельних ділянок повинні були завітати до межової комісії, надіслати своїх повірених із відповідними документами та переліком кандидатів на посади арбітрів. Співробітники межової комісії після прибуття на місце перевіряли наявність документів, що підтверджували право власності на землю, приймали присягу від арбітрів та долучалися до створення планів "дуктів і редуктів чи обводів та відводів" [37, с. 237].

Після впорядкування, наприклад, плану спірної ділянки кожна зі сторін надавала необхідні документи, які підтверджували право власності на землю, або надсилали роз'яснення щодо правочинності своїх майнових претензій. Після цього для вирішення конфлікту з боку відповідача запрошувався арбітр (арбітрів було двоє - з боку відповідача та від позивача). Якщо надані відповідачем та позивачем документи не підтверджували права власності на землю, тоді представники межових установ запрошували свідків, які могли б засвідчити непорушність кордонів ділянки. Кількість свідків не повинна була перевищувати п'яти осіб від кожної сторони (хоча, за попередньою згодою між землевласниками, їх кількість могла бути зменшена до трьох осіб) [43, с. 275]. Свідки складали присягу, що вони будуть чесно свідчити, а сторони, що їх запрошували, присягали, що ніяким чином не будуть впливати на свідків [43, с. 275]. До свідків, як і до майбутніх арбітрів, висувалися певні вимоги: чесність, порядність, приналежність до місцевої громади, відсутність судимості (або факту перебування під слідством). Тому, щоб не залучити до проведення межувальних робіт осіб із девіантною поведінкою, учасники земельного конфлікту повинні були узгодити з межовою комісією кандидатури свідків. Після дослідження всіх обставин справи за присутності арбітрів межова комісія приймала рішення про подальшу долю земельної ділянки (базуючись на нормах російського законодавства, "молдавських правах, перевагах та звичаях").

Після межування та узгодження кордонів земель-

них ділянок на спірних кордонах розташовували межові знаки. Якщо одна зі сторін не погоджувалася з рішенням комісії, вона мала добу на його оскарження. До того ж за законом, якщо сторона конфлікту протягом доби не висловлювала згоди чи незгоди з рішенням комісії, на неї накладався штраф у 200 левів [43, с. 276]. Після цього землеміри ще раз знімали спірну ділянку на план, упорядковували межові книги (у двох екземплярах) та надсилали всю картографічну й описову продукцію до обласної межової контори на затвердження. Власники землі отримували копію рішення межової комісії та свідоцтво з описом кордонів ділянки. Якщо ж учасники земельного конфлікту за посередництва місцевої межової комісії не приходили до консенсусу, справу відправляли на заочний розгляд до обласної межової контори. Протягом 40 днів його можна було оскаржити в межовій конторі [43, с. 276]. У Бессарабському обласному цивільному суді впродовж 60 днів можна було оскаржити рішення межової контори [43, с. 279]. До суду контора спрямовувала ревізійні справи. Вищою судовою інстанцією з розгляду поземельних справ у регіоні була Верховна Рада області, до цієї установи також надходили справи щодо вирішення поземельних конфліктів, пов'язаних із межуванням державних та монастирських земель. Від 1825 р. усі справи, за якими приймалися рішення в Бессарабському обласному цивільному суді, могли бути оскаржені протягом року в Другому департаменті Сенату. [22, с. 409]. Проте вже з 1827 р. останньою апеляційною інстанцією було визначено Межовий департамент Сенату, саме він повинен був ухвалювати рішення щодо спірних межових питань [21, с. 930].

Попри намагання місцевої адміністрації та царського уряду завершити межування в короткій термін, продуктивність діяльності конторських землемірів та ефективність межувальних робіт у регіоні була низькою. За твердженням бессарабського дослідника О. Защука, з 1817-1818 рр. до часу написання Матеріалів для географії та статистики Росії (Бессарабська область, 1862 р. вид.) конторою було видано лише 152 плани на приватну власність [9, с. XI]. Загалом за цей час було обмежено 1/12 області (283 тис. 600 десятин землі) [9, с. XII].

Генеральне межування іншої губернії Південної України - Таврійської - також розтягнулося на декілька років (1829/1830 - 1841/1843 рр.). Офіційною датою початку межування Кримського півострова слід вважати 24 січня 1829 року, коли був опублікований сенатський указ "Об учреждении в Симферополе межовой конторы и Комиссии для размежевания земель в Таврической губернии" [31, с. 50]. Згідно із цим указом, діяльність Симферопольської межової контори розповсюджувалася на 4 із 6 повітів Таврійської губернії - Євпаторійський, Симферопольський, Перекопський та Феодосійський (Тмутараканський повіт ще 1820 р. відійшов до земель Війська Чорноморського). Два материкові повіти Таврійської губернії - Мелітопольський та Дніпровський - раніше розмежувалися Новоросійською (Катеринославською) межовою конторою. Після її закриття завершити розмежування Мелітопольського та Дніпровського повітів було доручено Межовій канцелярії [12, с. 174]. Після підписання указу про відкриття межування в регіоні було затверджено керівний склад Симферопольської межової контори. Її головою було призначено підполковника Ф. Залого (18 вересня 1830 р. його змінив на посаді колишній прокурор Пермської контори П. Харін, а Ф. Залого був переведений до рядових членів контори). Членами контори були обрані титулярний радник А. Єжиков та старший землемір П. Полетаєв

(останній виконував обов'язки начальника конторської креслярні).

24 липня 1829 р. Миколою I було затверджено штат Сімферопольської межової контори [30, с. 531], який нараховував 28 осіб (начальник, два члени, прокурор, секретар, ексектор-скарбник, протоколіст, реєстратор, три столоначальники, 15 канцелярських служителів 1-го, 2-го та 3-го класу, двоє сторожів). На утримання контори щорічно державний бюджет витрачав 20 тис. 20 руб. Заробітна плата 53 штатних працівників креслярні та землемірів (начальника креслярні, п'яти старших та п'яти молодших землемірів, десяти помічників землемірів, десяти учнів землемірів, двадцяти канцелярських служителів та двох сторожів) становила 31 тис. 640 руб. щорічно. На оренду приміщення для контори та креслярні витрачалося з держскарбниці 1 тис. 800 руб., на опалення, освітлення та канцелярське приладдя - ще 3 тис. руб., тобто рівно стільки, скільки коштували відрядження землемірів на польові роботи (3 тис. руб.). Загалом же фінансування контори з креслярнею обходилося державній скарбниці в 59 тис. 460 руб. на рік [30, с. 531].

У генеральному межуванні також брала участь Сімферопольська межова комісія. Її головою ще в лютому 1829 р. було призначено сенатора М. Штера. У 1833 р. комісію перейменували на Таврійську та перевели до Одеси [26, с. 108-109]. Відтоді межова комісія безпосередньо підпорядковувалася Сенату й займалася розглядом вотчинних справ у Таврійській губернії (із цього питання межова комісія ставала тимчасовим органом Таврійської цивільної палати). У роботі Таврійської межової комісії з 1835 р. брав участь депутат від мусульманського духовенства колезький секретар С. Челебі з річним окладом у 900 руб. [16, с. 1027-1028]. Загальні витрати на утримання межової комісії разом з орендою приміщень, матеріальним забезпеченням, коштами на листування та відрядження становили 50 тис. 840 руб. Передбачалося, що частково сума, відведена на фінансування межувальних робіт, буде перекриватися коштами власників земель за размежування маєтки. Однак хаотичність та повільність межувальних робіт у Криму призвели до того, що уряд у 1842 р. змушений був запровадити (уже після ліквідації контори) екстраординарний поземельний податок "для винагороди особливих витрат, використаних урядом для розмежування Криму" [13, с. 142].

Загальний порядок роботи контори був стандартний: протягом травня - жовтня землеміри працювали в повітах, у зимовий період - у креслярні (обробляли зібраний матеріал, упорядковували плани земельних дач). Перші межові партії Сімферопольської межової контори почали межувати свої дистанції від 1 травня 1830 р. (у першій рік межувальних робіт до регіону було спрямовано п'ять межувальних партій). Так, у Сімферопольському повіті працювала партія під керівництвом титулярного радника, старшого землеміра І. Журавльова. Її складали учень П. Загорський, учень А. Савицький, канцелярист П. Тоуберт, учень Ф. Шепелев. Для доукомплектування межових партій у травні - вересні 1830 р. були затверджені списки перекладачів, які, відповідно до штатного розкладу Сімферопольської межової контори, повинні були забезпечувати надійні комунікаційні зв'язки з місцевим населенням. 11 червня 1830 р. до землемірної партії І. Журавльова був прикріплений губерньський секретар С. Челебі як перекладач. До партії П. Хлуденева - колезький реєстратор У. Біярсланов (з 21 червня 1830 р. його змінив К. Булутов); до партії І. Федорова - чиновник 14 класу І. Сулейманов; до партії Ф. Гаражі - губерньський секре-

тар Є. Кондракі; до партії І. Добровольського - колезький реєстратор Г. Папохристо, до партії І. Муравйова - купець С. Челебі. 31 травня 1830 р. до складу партії Ільїна було уведено І. Абдурахман-огли. 8 липня 1830 р. землемірна партія Д. Томашевського поповнилася штабс-капітаном Гартінгом, партія А. Толченова - губерньським реєстратором Д. Поляковим, а партія П. Чалєєва - М. Папохристо.

Як і в інших районах Півдня України, конторські службовці стикалися з безліччю проблем. Однією з них залишалось побутування на теренах Таврійської губернії традиційних форм землеволодіння. До інкорпорації Кримського півострова до складу Російської імперії в регіоні були поширені такі форми землеволодіння: ерзіміріє-султаніє (домен турецького султана), ханське землеволодіння, калгалик (наділ нащадка ханського престолу або калги), бейлік, мурзинське землеволодіння, хаджалік, джемаат, вакуфні землі [45, с. 28-33]. Після інкорпорації частина традиційних форм землеволодіння перестала існувати, частина підлягала легітимізації відповідно до норм російського законодавства (наприклад, інститут вакуфних володінь). Від 1783 р. мечеті та медресе продовжували володіти вакуфним нерухомим майном відповідно до традицій колишнього Кримського ханства, оскільки уряд обіцяв мусульманам Тавриди "зберігати та захищати їхні особи, храми та природну віру, якої вільна відправа з усіма законними обрядами перебуватиме недоторканою" [27, с. 897-89]. Однак поступово царський уряд вирішив посилити контроль за вакуфним майном. Із цією метою ухвалюється "Положение для татар-поселян и владельцев земель в Таврической губернии" (28 вересня 1827 р.). Цим документом підтверджувалася недоторканість духовних вакуфів мечетей та училищ, якщо на ці землі були відповідні документи дарування й вони знаходилися під наглядом релігійного управління. Два роки потому, 22 березня 1829 р., був опублікований закон "О вакуфских в Крыму имениях", який уточнив механізм нагляду духовних вакуфів (нерухомого майна та грошових капіталів) [11, с. 189-191]. Муфтії і Таврійське магометанське духовне правління стали нести відповідальність перед Головним управлінням департаменту духовних справ іноземних сповідуваль за їхню цілість. У Духовному правлінні були заведені особливі книги, куди записувалися всі вакуфи з указівкою розміру доходів та видатків на конкретні цілі [1]. Вакуфи, які знаходилися в суперечці, фіксувалися в окрему відомість. Суперечки про духовні вакуфи велися за правилами громадського судочинства, встановленими для казенного майна. Новий закон був спрямований на посилення контролю за вакуфами: через особливого громадського чиновника за сприяння місцевого губернатора таврійський муфтії повинен був робити описи всіх духовних вакуфів (проте духовні лідери кримських мусульманських громад не поспішали упорядкувати всі відомості щодо вакуфів, через що виникали непорозуміння з межовими конторою та комісією). Нові вакуфи запроваджувалися заповітними розпорядженнями, при цьому заповіти під загрозою нечинності подавалися на затвердження не пізніше 6 місяців від моменту складання. Відповідно до закону 22 березня 1829 р., усі раніше складені заповітні акти відновлювалися протягом 3 років і оголошувалися на кожний маєток окремо за формою, встановленою чинним законодавством.

Для вирішення всіх юридичних казусів, пов'язаних із межуванням вакуфних земель, були прийняті окремі нормативно-правові документи: "О размежевании вакуфов в Таврическом полуострове" (31 травня 1835 р.) [29, с. 687-689], "О порядке решения дел о вакуфах в

Крымском полуострове, на кои своевременно не предоставлено документов" (30 вересня 1835 р.) [23, с. 989-991], "О мерах к приведению вакуфских известностей в Крыму имений" (31 мая 1836 р.) [15, с. 634-636]. Відповідно до цих документів, межування вакуфних земель відбувалося на таких засадах: 1) вакуфи, які не перебували посеред дач, межувалися відповідно до указу від 24 січня 1829 р.; 2) вакуфи, які знаходилися у центрі інших земельних дач і які не були предметом окремих земельних суперечок, обмежувалися відповідно до "Правил обмежування земель к церквам" (2 липня 1767 р.), на який вакуф не складався окремий план та межева книга, кордони такої ділянки позначалися межовими стовпами. На загальному плані дачі кордони вакуфу, його площа та якість землі на ділянці позначалися окремо (тобто не зараховувалися до загальної площі земельної дачі); 3) вакуфи, на які були поширені земельні суперечки, також підлягали межуванню. Однак на цю ділянку не впорядковувався окремий план, кордони цього вакуфу наносилися на загальний план земельної дачі, там вони позначалися або як безспірне володіння, або як ділянка, навколо якої триває конфлікт; 4) після завершення основних заходів генерального межування в регіоні планувалося надати Таврійському магометанському духовному правлінню перелік вакуфів, які внаслідок певних причин не були обмежені. Їх планувалося обмежувати відповідно до 12 пункту наказу "О поземельном праве в Таврическом полуострове и облегчении в оном межевания" (21 листопада 1833 р.). У 12 пункті повідомлялося, що такі ділянки будуть обмежені власним коштом.

Також серед причин сповільнення темпів межування слід назвати саботування місцевою владою проведення межових робіт [34, арк. 141-142 зв.]. Наприклад, молодший землемір А. Толченів після прибуття до місця проведення межових робіт у Судаку звернувся до представників місцевої влади з проханням виділити під креслярню окреме приміщення. У цьому проханні йому було відмовлено. Також було відмовлено в наданні квартир для розселення співробітників, виділенні підвід, військовій робочій команді для проведення межувальних робіт. На цьому проблемі А. Толченів не закінчилися. Пізніше не з'явилися на проведення межування татарських земель свідки, чиновники із земської поліції та Лісового департаменту. Інший чиновник Сімферопольської межевої контори П. Чалєєв, який межував Євпаторію та прилегли до неї землі, неодноразово (20 серпня, 7 та 18 вересня 1830 р.) звертався до співробітників Євпаторійського магістрату з проханням надати йому інформацію про кількість населення Євпаторії (з подальшою диференціацією населення за віросповіданням, соціальною стратифікацією) за матеріалами 7 ревізії. Однак Євпаторійський магістрат йому цієї інформації так і не надіслав. Тоді П. Чалєєву довелося звернутися до Євпаторійської думи, яка поінформувала його лише про представників купецького стану [34, арк. 146-146 зв.]. З відкритим саботуванням рішень межевої контори також стикнувся й землемір А. Ликов, який межував вигінну землю та вакуфні ділянки в Бахчисараї та його окрузі. Він неодноразово відправляв повістки свідкам до селищ Кучук-Яшлав, Актачі, які знаходилися у власності генерал-майора Ф. Ревеліоті. Однак управляючий маєтком повідомляв землемірів, що Ф. Ревеліоті не видавав наказу відправляти свідків на межування. Після повторного виклику свідків він взагалі відмовився виконувати вимоги Сімферопольської межевої контори, посилаючись на початок збиральної кампанії [34, арк. 148-149].

Відсутність надійних комунікаційних зв'язків із місце-

вою владою, саботування межових робіт місцевим населенням, природні катаклізми не тільки сповільнювали темпи проведення межових робіт, але й призводили до зменшення продуктивності праці співробітників межових контор. Так, після закінчення межувальних робіт у 1830 р. до Таврійського губернського правління 22 січня 1831 р. надійшли звіти начальників партій про межування в 1830 р. із чіткою вказівкою про площі обмежованих земельних ділянок, кількість робочих днів та передані до конторської креслярні плани. Як показали звіти, продуктивність праці співробітників контори була дуже низькою. Наприклад, з 1 червня до 10 грудня 1830 р. І. Журавльову вдалося обмежувати за двома дачами 5 тис. 872 десятин 1 тис. 299 сажнів, хоча плани за цими дачами він так і не надав до Сімферопольської межевої контори, оскільки межування цих дач він так і не закінчив. Шість днів він витратив на прийняття справ, матеріалів, інструментів від губернської креслярні. Десять днів він не працював через хворобу. Два тижні роботи не проводилися через зливи, а 32 дні припали на свята й неділі [14, арк. 210-210 зв.]. Тільки за серпень 1830 р. втрати робочого часу за всіма межовими партіями склали понад 92 дні (за травень - вересень 1831 р. втрати робочого часу склали 121 робочий день). Наприклад, І. Журавльов був змушений призупинити межування з 1 до 12 серпня 1830 р. через неприбуття свідків, а партія І. Добровольського не займалася межуванням з 01 до 10 серпня 1830 р. через неприбуття на межування члена земського суду. Через неприбуття свідків, робочих та депутата від скарбниці був змушений припинити роботи з 1 до 6 серпня, з 22 серпня до 1 вересня 1830 р. Д. Томашевський. Неприбуття понятих на межові роботи було на той період звичайною практикою в Таврійській губернії. Місцеве населення ухилялося від участі в межуванні під різними приводами: 1) початок весняних та осінніх польових робіт; 2) відзначення мусульманських свят, початок базарних днів (наприклад, як це було під час межування вакуфних земель у дачі Чокурча, коли мешканці просто пішли з межових робіт). Місцева влада для запобігання подальшим конфліктам проводила серед місцевих мешканців роз'яснювальну роботу про необхідність проведення межувальних робіт, однак найчастіше ці заходи не мали потрібного ефекту. Так, у 1833 р. під час межування дач населених пунктів Бюк Ламбат, Алушті, Кучук-Узенбаш, Кош-Дегирмена свідків на дистанціях не було декілька разів, і лише через місяць усі вони з'явилися з необхідними документами.

Офіційно Сімферопольська межева контора була ліквідована в листопаді 1841 р. Усі завершені справи передавалися Таврійській межевій комісії, для посилення ефективності якої зі складу скасованої межевої контори до креслярської комісії перевелися один старший, два молодші землеміри та три помічники землемірів. Решта землемірів були підпорядковані Московській межевій канцелярії (надалі передбачалося їх використовувати для проведення полюбовного спеціального межування в прилеглих до Кримського півострова губерніях та областях Російської імперії). Офіцерів-квартирмейстерів, які працювали в складі Сімферопольської межевої контори, треба було відправити до місця їх військової служби. Таврійську межеву комісію закрили в 1843 р. [14, с. 414-415]. Усі незавершені справи з межування передавалися до Таврійської цивільної палати, де вони мали бути розглянуті та вирішені. Для закінчення робіт над планами відводився двомісячний строк. Усіх землемірів Таврійської межевої комісії перепідпорядковували Московській межевій канцелярії. Надалі дозволялося їх залучати для врегу-

лювання земельних суперечок, які були пов'язані з генеральним межуванням Кримського півострова.

Висновки

Таким чином, генеральне межування Катеринославської, Херсонської, Таврійської губерній та Бессарабської області тривало понад сорок років. Серед причин, що сповільнювали хід межування на Півдні України, слід назвати:

1) розмаїття традицій і форм землекористування й землеволодіння (особливості формування дворянського землеволодіння на Півдні України, поширення інституту вакуфних земель у Таврійській губернії);

2) відсутність у Таврійській губернії кваліфікованих перекладачів із кримськотатарської на російську; необхідність вести подвійну документацію (один екземпляр картографічної та описової продукції виготовлявся кримськотатарською мовою, інший - російською);

3) недбале ставлення до зберігання картографічної продукції, що призвело до пожежі в будинку Катеринославської межевої контори (унаслідок чого було втрачено велику кількість межових планів, тож межувати деякі земельні ділячки доводилося повторно);

4) велика кількість земельних конфліктів у регіоні;

5) саботування місцевим населенням та місцевою владою заходів генерального межування, необхідність проведення серед місцевого населення роз'яснювальних бесід;

6) складність рельєфу регіону (гірська місцевість Таврійської губернії не підлягала звичайному межуванню паралельними лініями, через що уряд дозволив проводити межування ромбічними лініями або ж інструментальними лініями; для межування за цією методикою окремих районів Кримських гір залучались військові топографи);

7) етнічна строкатість населення (на території регіону знаходилась велика кількість колоній іноземних переселенців, межування цих земель відбувалося за окремими правилами).

Однак, незважаючи на всі труднощі, службовці Новоросійської (Катеринославської), Бессарабської та Сімферопольської межових контор досягли основної мети - упорядкували поземельні відносини на Півдні України з урахуванням традицій і форм землекористування та землеволодіння, що раніше побутували в регіоні; закріпили остаточно право власності на землю дворян, завершили період тривалих поземельних конфліктів, окреслили площу земельних ділянок, що перебували у власності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айдагулов М. Ш. Ваффы в Российской империи и СССР в не территории современной России [Электронный ресурс] / М. Ш. Айдагулов. - Режим доступа : <http://www.idmedina.ru/books/materials/faizhanov/6/aydag.htm>.

2. Герман И. Е. История русского межевания / И. Е. Герман. - М., 1910. - 302 с.

3. Дутлова Е. И. Земля города Москвы в контексте отечественной и мировой истории. Очерки межевания, кадастрового учета и градостроительства / Е. И. Дутлова, П. Н. Никон. - М. : Изд-во Главархива Москвы, 2007. - 486 с.

4. Иванов П. Опыт исторического исследования о межевании земель в России / П. Иванов. - М. : Типография С. Селивановского, 1846. - 178 с.

5. Кавелин С. П. Межевание и землеустройство / С. П. Кавелин. - М., 1914. - 340 с.

6. Каширин В. Вступление русских войск в Бессарабию и ликвидация Буджакской татарской орды в начале русско-турецкой войны 1806-1812 гг. [Электронный ресурс] / В. Ка-

ширин. - Режим доступа : <http://zapadrus.su/rusmir/istf/738-18061812.html>.

7. Коник Ю. О. Губернская межевая служба южного побережья Украины (останняя третьина XVIII - первая третьина XIX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Коник Юлія Олександрівна. - К., 2011. - 202 с.

8. Коник Ю. Документи фонду Херсонської губернской креслярні як джерело з історії Генерального межування Херсонської губернії (1803-1828) / Ю. Коник // Студії з архівної справи та документознавства / [редкол.: І. Б. Матяш (голов. ред.) та ін.]. - К., 2008. - Т. 16. - С. 128-135.

9. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Ч. 1. / [сост. А. Защук]. - СПб. : Тип. Э. Веймера, 1862. - 582 с.

10. Милов Л. В. Исследование об "Экономических примечаниях" к генеральному межеванию (к истории русского крестьянства и сельского хозяйства второй половины XVIII в.) / Л. В. Милов. - М. : Изд-во Московского университета, 1965. - 310 с.

11. О вакуфских в Крыму имениях. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета (№ 2761 от 22 марта 1829 г.) // Полное собрание законов Российской империи (далее - ПСЗРИ). - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание II. - Т. IV - С. 189-191.

12. О возложении размежевания Мелитопольского и Днепровского уездов Таврической губернии на Межевую Канцелярию и Главного ея Директора. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. (№ 2755 от 20 марта 1829 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание II. - Т. IV - С. 174.

13. О единовременном поземельном налоге для вознаграждения издержек по размежеванию Крыма. Именной данный Сенату (№ 15333 от 25 февраля 1842 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1843. - Собрание II. - Т. XVII. Отделение I. - С. 142-143.

14. О закрытии Таврической Межевой Комиссии. Именной данный Сенату (№ 16993 от 30 июня 1843 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1844. - Собрание II. - Т. XVIII. Отделение I. - С. 414-415.

15. О мерах к приведению в известность вакуфских в Крыму имений (№ 9245 от 31 мая 1836 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1837. - Собрание II. - Т. XI. Отделение I. - С. 634-636.

16. О назначении столовых денег депутату, приглашаемому в Таврическую Межевую Комиссию со стороны Магометанского духовенства. Высочайше утвержденное положение Комитета Министров (№ 8478 от 15 октября 1835 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1836. - Собрание II. - Т. X. Отделение II. - С. 1027-1028.

17. О назначении суммы на содержание землемеров по Комиссии, учрежденной в Крыму для разбора споров о землях. Высочайше утвержденный доклад Министра Внутренних дел (№ 22.547 от 1 июля 1807 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1836. - Собрание I. - Т. XXIX. - С. 1212-1213.

18. О начатии межевания в Саратовской, Оренбургской, Новороссийской и Симбирской губерниях. Сенатский указ (№ 18.019 от 25 июня 1797 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXIV - С. 638-641.

19. О обмежевании казенных земель Бессарабской области и разделении оных на участки : Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции (№ 26719 от 7 марта 1817 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXXIV - С. 101-102.

20. О переводе Межевых контор и о межевании некоторых губерний : Именной, объявленный генерал-прокурором (№ 17901 от 1 апреля 1797 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXIV - С. 522.
21. О передаче межевых дел Бессарабской Области из второго в Межевой Сената Департамент: Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета (№ 1494 от 30 октября 1827 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание II. - Т. II. - С. 930.
22. О переносе дел на апелляцию из Бессарабского Областного Гражданского Суда во 2-й Департамент Сената и о решении оных по местным узаконениям и обычаям Бессарабской Области : Именной, данный Сенату (№ 30.439 от 3 августа 1825 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XL. - С. 409-410.
23. О порядке решения дел о вакуфах в Крымском полуострове, на кои своевременно не предоставлено документов. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета (№ 8435 от 30 сентября 1835 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1836. - Собрание II. - Т. X. Отделение II. - С. 989-991.
24. О правилах в разрешении казусов, встретившихся при производимом в Екатеринославской и Херсонской губерниях, генеральном земель размежевании. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета (№ 28171 от 27 февраля 1820 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXXVII. - С. 75-84.
25. О правилах генерального размежевания земель в Новороссийской, что ныне Екатеринославская, Херсонская и Таврическая губернии, о разрешении споров и о выдаче планов. Сенатский указ (№ 20219 от 7 апреля 1802 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXVII. - С. 91-94.
26. О преобразовании Симферопольской Межевой Комиссии с переименованием Таврической и о переводе оной в Одессу (№ 5995 от 21 февраля 1833 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1834. - Собрание II. - Т. VIII. Отделение I. - С. 108-109.
27. О принятии полуострова Крымского, острова Тамана и всей Кубанской стороны, под Российскую державу: Манифест (№ 15.708 от 8 апреля 1783 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXI. - С. 897-898.
28. О разделении Новороссийской губернии: на Николаевскую, Екатеринославскую и Таврическую, и обустройстве там Судебных мест. Именной, данный Сенату указ (№ 20449 от 8 октября 1802 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Т. XXVII. - С. 272-292.
29. О размежевании вакуфов в Таврическом полуострове. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета (№ 8202 от 31 мая 1835 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1836. - Собрание II. - Т. X. Отделение I. - С. 687-689.
30. О штатах Симферопольской Межевой Конторы и Межевой Комиссии. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета (№ 3032 от 24 июля 1829 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание II. - Т. IV. - С. 531.
31. Об учреждении в Симферополе Межевой Конторы и Комиссии для размежевания земель в Таврической губернии. Именной, данный Сенату (№ 2617 от 24 января 1829 г.) // Полное собрание законов Российской империи. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание II. - Т. IV. - С. 50-59.
32. Постников А. В. Развитие крупномасштабной картографии в России / А. В. Постников. - М. : Наука, 1989. - 229 с.
33. Предписание Херсонского губернского правления губернскому землемеру и рапорт землемера о состоянии межевания по губернии (29 марта 1828 г. - 5 апреля 1828 г.) // Державний архів Херсонської області, ф. 14. Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня, оп. 1, спр. 1253, 5 арк.
34. Протоколы Симферопольской межевой конторы за 1830 г. // Российский государственный архив древних актов, ф. 1339. Симферопольская межевая контора и Таврическая межевая комиссия (1830 - 1843 гг.), оп. 5, спр. 228, 598 арк.
35. Прошение казенных крестьян с. Кривое Озеро Ольвиопольского уезда министру юстиции рапорты Херсонского губернского правления и переписка с ним Министерства юстиции об отрезке крестьянской земли в пользу помещика Любинского и Асеева (27 сентября 1815 г. - 29 декабря 1817 г.) // Державний архів Херсонської області, ф. 14. Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня, оп. 1, спр. 866, 23 арк. зв.
36. Рапорты прокурора Новороссийской межевой конторы об условиях жизни землемеров в период летних полевых работ (28 июня 1800 г. - 25 сентября 1810 г.) // Державний архів Херсонської області, ф. 14. Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня, оп. 1, спр. 459, 6 арк.
37. Рудин С. Д. Межевое законодательство и деятельность межевой части в России за 150 лет. 19 сентября 1765 г. - 1915 г. / С. Д. Рудин. - Пг., 1915. - 547 с.
38. Смирнов Г. С. Государственное межевание уральских губерний (конец XVIII - первая половина XIX века) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Смирнов Геннадий Сергеевич. - Челябинск, 2010. - 27 с.
39. Сурева Н. В. До історії генерального межування Південної України (джерелознавчий аспект) / Н. В. Сурева // 36. наук. пр. Бердянського державного педагогічного інституту ім. П. Д. Осипенко. Історія. - Бердянськ, 2000. - С. 27-35.
40. Сурева Н. В. Поміщицька колонізація Південної України в останню чверть XVIII - в першу чверть XIX ст.: рух фондоутворення документів / Н. В. Сурева // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. Південна Україна XVIII - XIX ст. - Запоріжжя : ПА "Тандем-У", 2000. - Вип. 5. - С. 83-94.
41. Указы Сената, Новороссийского губернского правления о межевании земель в губернии, наставление уездным землемерам о межевании земель в уездах. Справки и сведения о количестве земли и численности населения в населенных пунктах Херсонского уезда (25 июня 1797 г. - 6 октября 1799 г.) // Державний архів Херсонської області, ф. 14. Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня, оп. 1, спр. 353, 69 арк.
42. Указы Херсонского губернского правления и казенной палаты, рапорты губернского землемера об отводе земель в оборочное состояние государственных крестьян Тираспольского уезда. Книга входящей корреспонденции губернского землемера (20 сентября 1824 г. - 9 мая 1825 г.) // Державний архів Херсонської області, ф. 14. Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня, оп. 1, спр. 1083, 75 арк.
43. Устав образования Бессарабской области (№ 27357 от 29 апреля 1818 г.) // ПСЗРИ. - СПб. : Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. - Собрание I. - Т. XXXV. - С. 222-281.
44. Цветков М. А. Картографические материалы генерального межевания / М. А. Цветков // Вопросы географии. - 1953. - Сб. 31. - С. 93-94.
45. Циганенко Л. Ф. Формування дворянської власності на землю у другій половині XVIII - XIX ст. (на матеріалах Таврійської губернії) / Л. Ф. Циганенко // Наук. пр. історичного факультету Запорізького національного університету. - 2009. - Вип. XXVII. - С. 28-33.

Петрова Инна,

*кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и права
Донецкого национального технического университета*

ГЕНЕРАЛЬНОЕ МЕЖЕВАНИЕ ЮЖНОЙ УКРАИНЫ (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

В статье автор предлагает свое видение процесса становления системы кадастрового учета в национальных районах Российской империи (хронологический период - конец XVIII - первая половина XIX в.). Анализируются основные нормативно-правовые документы, которые сформировали юридическую основу генерального межевания на Юге Украины и способствовали становлению учета земельных дач в регионе. Исследуются технические положения генерального межевания и основные проблемы, с которыми сталкивались сотрудники контор во время проведения межевых работ на Юге Украины (например, господство традиционных форм землевладения и землепользования, неуконплектованность штатного расписания местной межевой службы и межевых контор и т. д.).

Ключевые слова: генеральное межевание; Симферопольская межевая контора; Новороссийская (Екатеринославская) межевая контора; Бессарабская область; земельная дача; экономические примечания.

Petrova Inna,

*Cand. Sc. (History), Assistant Professor of the History and Law Department
of Donetsk National Technical University*

ORDNANCE SURVEY OR SOUTH UKRAINE (HISTORICAL AND LEGAL ASPECT)

The author offers her vision of the establishment process of the cadastral survey system in national regions of the Russian Empire (the chronological period of the late 18th - the first half of the 19th centuries). The author focuses mostly on survey operations in the Bessarabska Region as well as the Kherson, Katerynoslavska and Tavriiska Provinces. The study reviews the main regulatory documents which served the legal basis for carrying out an ordnance survey of South Ukrainian lands and with which help all legal cases arising during the activities of surveying expeditions were dealt. Among such documents the following should be mentioned: "On rules of land ordnance surveys in the Novorossiysk, currently Yekaterinoslav, Kherson and Tavricheskaya Provinces, on dispute resolution and issue of plans" (7 April 1802), "On rules of addressing cases arising during ordnance surveys in the Yekaterinoslav and Kherson Provinces" (28 February 1820), "On surveying of public lands of the Bessarabskaya Region and their division into plots" (7 March 1817), "On establishment in Simferopol of a Survey Office and a Commission for survey of lands in the Tavricheskaya Province" (24 January 1829) etc. In addition, a technical background of surveying and the main problems encountered by officers during surveying in South Ukraine are explored. It is the author's opinion that the major challenges which slowed down the surveying rate of some land plots were the dominance of traditional land tenure and use in the region, undermanning of local surveying services and offices, sabotage of ordnance surveys by local dwellers, ethnic diversity of the South Ukrainian population and occurrence of force majeure (for example, the fire in the building of the Novorossiysk (Katerinoslavska) Survey Office).

Key words: ordnance survey; Simferopol Survey Office; Novorossiysk (Yekaterinoslav) Survey Office; Bessarabskaya Region; plot of land; economic notes.

REFERENCES

1. Ajdagulov M.Sh. Waqf in the Russian Empire and the Soviet Union is the territory of modern Russia, available at: www.idmedina.ru/books/materials/faizhanov/6/aydag.htm (rus).
2. German I.E. (1910), History of Russian subdivision, Moscow, 302 p. (rus).
3. Dutlova E.I., Nikonov P.N. (2007), Land of Moscow in the context of national and world history. Essays on Land surveying, cadastral and urban planning, Publisher Home Archives Moscow, Moscow, 486 p. (rus).
4. Ivanov P. (1846), The experience of historical research on land surveying in Russia, Tipografija S.Selivanovskogo, Moscow, 178 p. (rus).
5. Kavelin S.P. (1914), Surveying and Land Management, Moscow, 340 p. (rus).
6. Kashirin V. The entry of Russian troops in Bessarabia and liquidation Bugeac Tartar invasion in the beginning of Russian-Turkish war of 1806-1812, available at: <http://zapadrus.su/rusmir/istf/738-18061812.html> (rus).
7. Konik Ju.O. (2011), *Provincial Service division of land Southern Right Bank Ukraine (the last third XVIII - the first third of the XIX century)*, Thesis for the degree of candidate of historical sciences after specialty 07.00.01 "History of Ukraine", Kyiv, 202 p. (ukr).
8. Konik Ju. (2008), *Studies in the Archives and Documentation*, Vol. 16, Kyiv, p. 128-135 (ukr).
9. Zashhuk A. [editor] (1862), Materials for Geography and Statistics Russia collected by officers of the General Staff. Bessarabia region. Part 1, Tip. Je. Vejmera, Saint Petersburg, 582 p. (rus).
10. Milov L.V. (1965), Study on "Economic Notes" to the general surveying (in the history of the Russian peasantry and agriculture in the second half of the XVIII), Publishing House of the Moscow University, Moscow, 310 p. (rus).
11. Waqf estates in the Crimea. Highest approved by the Council of State (№ 2761 dated March 22, 1829), in: *Complete Collection of Laws of the Russian Empire (hereinafter referred - CCLRE)*, Coll. II, Vol. IV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 189-191 (rus).
12. On laying the disengagement of Melitopol and the Dnieper counties Taurian province to Megeve Office of the Director and the Chief of Her. Highest approved by the Council of State. (№ 2755 dated March 20, 1829), in: *CCLRE*, Coll. II, Vol. IV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 174 (rus).

13. About one-time fee for the land-tax costs of disengagement of the Crimea. It is this Senate (№ 15333 dated February 25, 1842), in: *CCLRE*, Coll. II, Vol. HVII, Dep.1 (1843), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 142-143 (rus).
14. The closure of Tauris Commission on demarcation of land. It is this Senate (№ 16993 dated June 30, 1843), In: *CCLRE*, Coll. II, Vol. HVIII, Dep.1 (1844), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 414-415 (rus).
15. Measures to bring to prominence in the Crimea Waqf estates (№ 9245 dated May 31, 1836) In: *CCLRE*, Coll. II, Vol. HI, Dep.1 (1837), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 634-636 (rus).
16. On the appointment of the deputy money canteens are invited to Tauride Commission on demarcation of land by the Mohammedan clergy. Highest Approval of the Regulations Committee of Ministers (№ 8478 dated October 15, 1835) In: *CCLRE*, Coll. II, Vol. H, Dep.2 (1836), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 1027-1028 (rus).
17. On the appointment of the amount for the maintenance of surveyors on the Commission established in the Crimea to parse disputes about land. His Majesty approved the report of the Minister of Internal Affairs (№ 22.547 of 1 July 1807), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. HHIH (1836), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 1212-1213 (rus).
18. Started land surveying in Saratov, Orenburg, Novorossiysk and Simbirsk provinces. Senate Order (№ 18.019 on June 25, 1797), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. HHIV (1836), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 638-641 (rus).
19. On the state land surveying Bessarabian area and sharing add-on sections: namely, the Senate declared the Minister of Justice (№ 26719 dated March 7, 1817), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. HHHIV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 101-102 (rus).
20. On the transfer offices surveying and surveying some provinces: it was announced general procuration (№ 17901 from April 1, 1797), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. HHIV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 522 (rus).
21. On the transfer of surveying business in the areas of Bessarabia from the second to the Land Survey Department of the Senate: the highest opinion of the State Council approved (№ 1494 dated October 30, 1827), In: *CCLRE*, Coll. II, Vol. II (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 930 (rus).
22. Transfer of cases on appeal from the Bessarabian Regional Civil Court in the 2nd Department of the Senate and of the decision of the add on local law and customs of the Bessarabian areas: name, given to the Senate (№30.439 on August 3, 1825), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. II (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 409-410 (rus).
23. On the procedure for cases of Waqf in the Crimean peninsula, which is not provided in a timely manner documents. Highest approved by the Council of State (№ 8435 dated September 30, 1835), In: *CCLRE*, Coll. II, Vol. H, Dep. 2 (1836), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 989-991 (rus).
24. On the rules in resolving incidents encountered when produced in Ekaterinoslav and Kherson provinces, general land demarcation. Highest approved by the Council of State (№ 28171 dated February 27, 1820), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. XXXVII (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 75-84 (rus).
25. On the rules of the general demarcation of land in Novorossiysk, which now Ekaterinoslavskaya, Kherson and Taurian province, dispute resolution and to issue plans. Senate Order (№ 20219 on April 7, 1802), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. XXVII (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p.91-94 (rus).
26. On the transformation of Simferopol Commission on demarcation of land with the renaming of Tauris and its translation to Odessa (№ 5995 of February 21, 1833), In: *CCLRE*, Coll. II, Vol. VIII (1834), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p.108-109 (rus).
27. Adoption of the Crimean peninsula, Taman island and all Kuban side, under the Russian Empire: A Manifesto (№ 15.708 of 8 April 1783), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. HHI (1834), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 897-898 (rus).
28. On the division of Novorossiysk province: the Mykolayiv, Ekaterinoslavskuyu and Tauride, and settling there Trial places. Namely, this Senate decree (№ 20449 on October 8, 1802), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. XXVII (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 272-292 (rus).
29. On the demarcation of Awqaf in the Tauride Peninsula. Highest approved by the Council of State (№ 8202 dated May 31, 1835), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. H, Dep. 2 (1836), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 687-689 (rus).
30. Staff Simferopol Land Survey and Land Survey Offices Commission. Highest approved by the Council of State (№ 3032 dated July 24, 1829), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. IV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 531 (rus).
31. On the establishment of the Land Survey Offices in Simferopol and the Commission for the demarcation of land in the Tauride province. Namely, this Senate (№ 2617 dated January 24, 1829), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. IV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 50-59 (rus).
32. Postnikov A.V. (1989), The development of large-scale mapping in Russia, Nauka, Moscow, 229 p. (rus).
33. *State Archives of Kherson region*, fond 14. Kherson (Novorossiysk) provincial draftsman, opys 1, conjugation. 1253, 5 p.
34. *Russian State Archive of Ancient Acts*, fond 1339, opys 5, sprava 228, 598 p.
35. *State Archives of Kherson region*, fond 14, opys 1, sprava 866, 23 p.
36. *State Archives of Kherson region*, fond 14, opys 1, sorava 459, 6 p.
37. Rudin S.D. (1915), Legislation on land surveying and activities of the landmark in Russia for 150 years. September 19, 1765 - 1915, Petrograd, 547 p. (rus).
38. Smirnov G.S. (2010), *State land surveying Ural provinces (late eighteenth century - the first half of the nineteenth century)*, 07.00.02 "Russian history", Cheljabinsk, 27 p.
39. Sureva N.V. (2000), *Collected Works of Berdyansk State Pedagogical Institute*. History, Berdiansk, p. 27-35 (ukr).
40. Sureva N.V. (2000), *Notes of the research laboratory of the Southern Ukraine ZSU. Southern Ukraine XVIII - XIX centuries*, Vol.5, RA "Tandem-U", Zaporizhzhja, p. 83-94 (ukr).
41. *State Archives of Kherson region*, fond 14, opys 1, sprava 353, 69 p.
42. *State Archives of Kherson region*, fond 14, opys 1, sprava 1083, 75 p.
43. Charter of Bessarabia education field (№ 27357 of April 29, 1818), In: *CCLRE*, Coll. I, Vol. HHHV (1830), Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj EIV Kanceljarii, Saint Petersburg, p. 222-281 (rus).
44. Tsvetkov M.A. (1953), *Voprosy geografii*, Journ. 31, p. 93-94 (rus).
45. Tsiganenko L.F. (2009), *Proceedings Faculty of History Zaporizhzhya National University*, Vol. XXVIII, p. 28-33 (ukr).

© Петрова Інна

Надійшла до редакції 02.12.2014